

Жорнокуй У. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри романо-германських мов і перекладу
Національного університету біоресурсів і природокористування України

«КАЗКА ПРО ЧЕРЕВИЧОК» Е. ДОНАГ'Ю ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ «QUEER» СТУДІЙ

Анотація. У статті було проаналізовано образ Попелюшки з казки-рімейку Е. Донаг'ю в контексті деконструкції категорій «стать» та «сексуальність», ключових для теорії «queer».

Ключові слова: казка, категорія, наратор, персонаж, сексуальність, символ, стать, теорія «queer».

Постановка проблеми. Одним з основних постулатів феміністських студій є твердження про те, що жінка є жертвою гніту чоловіка. У суспільстві, у якому рівність статей значною мірою досягнута, попередня думка втрачає свою актуальність. Якщо відбувається переосмислення статевої поведінки та норми, то повинно відбутись й переосмислення існуючих категорій, їхня реконструкція. Дослідники теорії «queer» розширили сферу своїх зацікавлень у порівнянні з теоретиками фемінізму чи послідовниками гендерних студій: вони аналізують усі види сексуальної поведінки, складові статевої ідентичності та категорії девіантного й нормального через призму статі. [3, с. 1061].

Оригінальний сюжет про Попелюшку, хоча й зберігає значну частину своєї «магії», насправді постає чимось «out of date» у сучасному глобалізованому світі, де категорія визначеного й абсолютного уже не спрацює й навіть часто стає наріжним каменем у дослідженнях, нівелюючи принцип об'єктивності. Авторська інтерпретація всесвітньовідомих казок Е. Донаг'ю є своєрідною **деконструкцією їх традиційних сюжетів** такою мірою, що розпізнання саме цього твору стає можливим лише завдяки іменам головних персонажів. Ця ірландсько-канадська письменниця переробила казку «Попелюшка», відому нам завдяки редакціям Ш. Перро та братів Грімм, щоб задовольнити запити сучасного реципієнта.

Аналіз останніх досліджень. Творчість Е. Донаг'ю загалом залишена поза увагою у вітчизняному літературознавстві, за винятком поодиноких розвідок, де розглядалась як представниця певних стильових напрямів (фемінізму, постмодернізму тощо). Актуальність нашого дослідження поглиблюється у зв'язку з недостатнім вивченням гомо-, бі-, транссексуальних меншин як однієї з ключових проблем теорії «queer», а синергетична парадигма науки передбачає перегляд існуючого масиву досліджень, насамперед у сфері існуючих норм щодо визначення статі та сексуальності. Отже, **метою нашої статті** є дослідження «The Tale of the shoe» («Казки про черевичок»¹) зі збірки «Kissing the witch» («Цілуючи відьму») Е. Донаг'ю в рамках «queer» студій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Казці про черевичок» Е. Донаг'ю деконструє не тільки оригінальну версію «Попелюшки», а й наявні у творі стереотипи, які побутують і, більше того, керують суспільством: уявлення про шлюб як центральне поняття з обов'язковим щасливим кінцем, про гетеросексуальність персонажів казки, про ключові дихотомії – «позитивний/негативний персонаж», «добро/зло», «рідний/нерідний», «бідний/багатий» тощо. У сучасній адаптації відомої всім казки на перший план виносяться маргінальні в колишніх рецептивних практиках проблеми.

В оригінальну сюжеті казки про Попелюшку, у відповідності до тенденцій самого жанру, двополюсна система персонажів, яким дається одновекторна характеристика (здебільшого акцент робиться на її зовнішніх рисах), без можливості подальшої інтерпретації читачем в опозиційному ключі. Для прикладу, батько Попелюшки був доволі покірний і добрий чоловік, а мати – «найкраща жінка у світі», тому й сама дівчина неминуче «приречена» стати позитивною героїнею: «надзвичайно добра та ніжна – вся в матір» [2]. Часто її риси гіперболізовані, що, власне, є одним із конструктивно-стильових елементів казки як жанру літератури.

У порівнянні з традиційним сюжетом про Попелюшку, де акцент робиться на зовнішніх конфліктах між персонажами (батьком і мачухою, зведеними сестрами і Попелюшкою тощо), у «Казці про черевичок» Е. Донаг'ю переважаючими є внутрішні протистояння. Насправді боротьба між добром і злом починається з людської душі та думок, що й стверджує письменниця у своєму творі-рімейку: «Nobody made me do the things I did, nobody scolded me, nobody punished me but me. The shrill voices were all inside. Do this, do that, you lazy heap of dirt. They knew every question and answer, the voices in my head» [2]. Як бачимо, Попелюшка більше не є жертвою знущань сестер чи мачухи, вона – пост-феміністський зразок жінки, яка априорі не буде об'єктом гніту інших.

Героїня Е. Донаг'ю схильна й до самобичування, адже голоси в її голові стихали лише тоді, коли обов'язкова денна робота була виконана. Попелюшка з «Казки про черевичок» постає зразком системи, і навіть коли не потрібно виконувати певну дію, вона робить її вже по інерції, вона – приклад людини, невіддільної від суспільно-культурних приписів і норм.

Однією із обмежувальних норм, які в результаті ведуть до викривленого розуміння статі, є категорія гетеросексуальності. Кожна стаття поводить себе, на думку автора,

¹ Тут і надалі переклад наш – У. Ж.

згідно з гендерними приписами, виправданими в рамках певного суспільства: «And then, because I asked, she took me to the ball. Isn't that what girls are meant to ask for?» [2]. Якщо подібні категорії стають дискусійними, то це свідчить про кризу «статевої реальності», за якої визначення статі лише за зовнішніми ознаками постає процесом доволі ілюзорним, а сама ж категорія – питанням все ще відкритим до нових інтерпретацій. Про це говорила й Дж. Батлер у книзі «Gender Trouble». Вона стверджувала, що «this is the occasion in which we come to understand that what we take to be "real", what we invoke as the naturalized knowledge of gender is, in fact, a changeable and revisable reality [1, с. 24]. Таким чином, трактувати статі із позицій визначеності й норми – постає як певне обмеження у визначенні поняття гендеру, що саме по собі звучить як парадокс, зумовлений національно-суспільними стереотипами: «... the term "normative" also pertains to ethical justification, how it is established, and what concrete consequences proceed therefrom» [1, с. 21]. Інколи культурно-етнічні особливості є обмежувальним фактором на шляху статевої ідентифікації, бо саме вони є визначальними для конкретного людського тут-буття. Неможливість крос-культурної єдності у визначенні статі також поглиблює кризу статевої реальності, що ставить під сумнів категорію гетеросексуальної норми як передумови у визначенні статі.

Мачуха і зведені сестри Попелюшки – не є уособленням абсолютного зла, сама вона не відображає абсолютне добро, як і не існує «чистої форми» у трактуванні статі. Згадані категорії – це невідомі нам архетипи, подані лише в культурно й суспільно виправданому вигляді. Їх прояви в чистій формі можливі як неясні спомини чи згадки, найчастіше про матір: «I listened out for my mother, but I couldn't hear her among their clamor» [2], або виливаються в девіантну поведінку, яка у випадку статево-сексуальної ідентифікації є такою з позицій гетеросексуальної норми. Тому згадка про матір є ключем для усвідомлення Попелюшкою того, ким вона є насправді, у той час як самобичування постійною роботою – це спроба нав'язати собі необхідну модель поведінки. За протилежної поведінки поглиблюється екзистенційне відчуття самотності. Коли Попелюшка врешті вперше потрапляє на бал, вона також поводить себе в спосіб «was meant to behave» [2]: посміхається так красиво, як тільки вміє, відмовляється від їжі, щоб бути «у формі», використовує етикетно-прийнятні кліше в розмові з партнерами в танцях. У її поведінці навіть простежуємо практичну ціль, про що свідчить її «belly pulled in» [2], а це у свою чергу підтверджує аксіологічну кризу. Героїня Е. Донаг'ю тим і відрізняється від Попелюшки в традиційному сюжеті, що їде на бал не в пошуках кохання, а переслідуючи певну корисливу ціль, чим і мотивується вибір відповідної моделі поведінки.

Бінарність мови, де кожне поняття повинно мати анти-поняття, у сучасному світі постає не просто неактуальним, а й упередженим і необ'єктивним, особливо, коли мова йде про категорії, які відіграють чільну роль у процесі ідентифікації особистості. Тому інтерпретація «Казки про черевичок» Е. Донаг'ю повинна здійснюватись через призму різноманітності, адже ідентичність не може бути визначеною шляхом використання виключно бінарних понять, які постають як опозиційні одне до одного. У своїй переробці автор не намагається стверджувати, якою є

сексуальна орієнтація Попелюшки чи незнайомки (феї). У фінальному епізоді стає зрозумілим подальший розвиток їхніх статево-сексуальних стосунків, проте очікуваного шоку від усвідомлення цього немає. Сексуальність двох жінок постає як цілком природна, тому й не повинно бути підстав для протилежного фіналу й епатування автором реципієнта. Письменниці вдається досягнути максимальної природності в цій ситуації за допомогою вдало розставлених акцентів у кінцівці: «So then she took me home, or I took her home, or we were both somehow taken to the closest thing» [2]. Це виправдано, оскільки у взаємних стосунках не повинно бути домінуючого, адже подібна поведінка є проявом егоїзму, існування якого ставить під сумнів категорію кохання як таку.

Переробка відомого сюжету про Попелюшку Е. Донаг'ю не тільки сюжетно-композиційно відрізняється від традиційної казки, а й оповідною манерою. Наратор у «Казці про черевичок» – першоособовий, що уможлиблює увиразнення внутрішніх конфліктів, які порушує автор. Більше того, чи не вперше в подібному жанрі описуються внутрішні бажання персонажа. Попелюшка Е. Донаг'ю сама розповідає свою історію, що дає змогу реципієнтові заглянути в душу глибоко самотньої дівчини, яка на перший погляд страждає від психічних розладів, нестачі самоповаги. Вона не вважає, що заслуговує на кохання, і тому уникає цього почуття, і не тільки з незнайомкою через табу, породжені гетеросексуальною нормою, а й з принцом. Усе для Попелюшки з «Казки про черевичок», яка через постійне самоприниження вважала себе «bag of nothingness» [2], було чимось на зразок «very fairy-tale» [2], а тому недостойним її. Недостойність бути з незнайомкою сублімується в постійне виправдання, що вона старша за дівчину.

В оригінальному сюжеті Попелюшка втікає перед тим, як годинник пробив дванадцять, що символізувало кінець її веселощам у статусі прекрасної незнайомки і втрату шансу бути з принцом. У казці Е. Донаг'ю дівчина, навпаки, біжить від перспективи бути з ним. Саме освідчення принца приводить її в стан оціпеніння: «I opened my teeth but no sound came out. There was no harm in this man; what he proposed was white and soft, comfortable as fog. There was nothing to be afraid of. But just then the midnight bell began to toll out the long procession of years, palatial day by moonless night» [2]. Попелюшка Е. Донаг'ю тому й не є пасивним персонажем, оскільки врешті приймає рішення самостійно, а не постає типовим героєм традиційного сюжету, який передбачав щасливу розв'язку подій саме з позицій норми, а тому виправданості та правильності. Щасливий кінець у варіанті Ш. Перро також мотивований запитамі тогочасного суспільства, а саме його слабкої половини.

Останнє, на чому хотілося б зробити акцент, це іменник, який використовує Е. Донаг'ю для номінації прототипу феї у своїй переробці – «stranger». В англійській мові це слово належить до загального/спільного роду (common gender). У поняття загального або спільного роду включаються іменники, здатні співвідноситися як із жіночим, так і чоловічим родом за допомогою кореляції з відповідними займенниками (у казці «she»). Існування цієї категорії серед морфологічних ознак іменника говорить про те, що статі, до певної міри, обмежена самою мовою як яви-

щем для її номінації й атрибуції. «Gender is the linguistic index of the political opposition between the sexes. Gender is used here in the singular because indeed there are not two genders. There is only one: the feminine, the “masculine” not being a gender. For the masculine is not the masculine, but the general» [4, с. 64].

Мова, будучи продуктом суспільним, із тенденцією до бінарності існуючих понять, постає фактором обмеження в трактуванні статі, оскільки здебільшого опозиція до норми в прийнятій парі буде зі знаком «-» та з негативною семантикою. До певної міри мова є бар'єром у самовизначенні своєї статі, а «...“normative” in a way that is synonymous with “pertaining to the norms that govern gender”» [1, с. 21]. Тому статева перформативність повинна характеризуватись і з позицій конкретної мови, бо саме остання поглиблює її театральність.

Статева ідентифікація феї-незнайомця – не просто найскладніша, на нашу думку, проблема, яку порушує автор, а з погляду подальшої інтерпретації – питання відкриті й багатовекторні. У «Казці про черевичок» згаданий персонаж – активне начало в процесі переосмислення Попелюшкою своєї статево-сексуальної ідентичності. Саме з появою незнайомки розпочинаються трансформації дівчини, і не тільки зовнішні, а й, як сама вона зізнається, відкривається зовсім інше її «я»: «How can I begin to describe the transformations? My old dusty self spun new. This woman sheathed my limbs in blue velvet. I was dancing on points of clear glass» [2]. Чиста трава в цій ситуації символізує початок нового справжнього, бо усвідомленого життя. «Трансформація», за словами самої Попелюшки, у «Казці про черевичок» Е. Донаг'ю або ж процес статево-сексуальної ідентифікації відбувався в три етапи, пройшовши певну еволюцію. Символічними деталями, які їх відображають, є кольори вбрання дівчини на балу. Спершу – це синій (холодний тон) вельвет, потім – зелений (помірний) сатин, а врешті – червоний (гарячий) шовк. Останнього разу на балу Попелюшка навіть ототожнює себе із цими кольорами – виразниками її переродження: «That night my new skin was red silk» [2].

Символічна сторона кольорів дає змогу зробити припущення, що виявлення письменником особливої уваги до певної колірної гами зумовлене національними стереотипами естетичної оцінки кольорів. Символіка кольорів не обмежується денотативним значенням. Вона функціонує в градації смислів на філософсько-психологічному рівні, що дозволяє творити нові оригінальні конструкції, які поглиблюють ідейно-проблематичне навантаження твору. Зважаючи на це, можемо вибудувати градаційну модель статево-сексуальної ідентифікації Попелюшки з «Казки про черевичок» Е. Донаг'ю – початок/внутрішнє очищення – пробудження/розквіт-зміни/пристрасть.

Перехід між цими етапами відбувається через постійне запитання незнайомки: «Had enough?» [2], яке задавалось двічі. Останнього разу його не прозвучало, що дає підставити говорити про те, що Попелюшка з пасивного персонажа перетворюється в активного в плані усвідомлення своєї справжньої суті. Для характеристики цього останнього етапу теоретики «queer» студій використовують термін «coming out». Оприлюднення свого справжнього «я» врешті стає можливим.

Висновки. У «Казці про черевичок» доволі мало інформації про саму фею, і не випадково авторська номінація її як незнайомки, що підкреслює складність цього персонажа в контексті головної проблеми твору – статево-сексуальної ідентичності особистості. Коли відбулось «coming out» цього персонажа залишається відкритим питанням для реципієнта, проте у фінальному епізоді твору автор дає підказку, де шукати відповідь: «In the morning I asked, Who were you before you walked into my kitchen? And she said, Will I tell you my own story? It is the tale of a bird» [2]. Отже, збірка казок-переробок «Цілуєчи відьму» Е. Донаг'ю відображає систему певних ідей та проблем, актуальних у наш час, де кожен твір це переосмислення під іншим ракурсом усім відомого казкового сюжету.

Література:

1. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – New York : Routledge, 1990. – 256 p.
2. Donoghue E. The Tale of the Shoe / E. Donoghue // Kissing the witch. – Resource reliable [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lesbrary.com/2013/05/10/jordan-reviews-kissing-the-witch-by-emma-donoghue/>.
3. Encyclopedia of Erotic Literature / ed. by G. Brulotte, J. Phillips. – New-York ; London : Routledge «Taylor and Francis Group», LLC, 2006. – 1620 p.
4. Wittig M. The Point of View: Universal or Particular? / M. Wittig // Feminist Issues. – Vol. 3. – No. 2. – Fall 1983. – P. 64.

Жорнокуй У. В. «Сказка о башмачке» Э. Донахью через призму «queer» студий

Аннотация. В статье был проанализирован образ Золушки из сказки-римейка Э. Донахью в контексте деконструкции категорий «пол» и «сексуальность», ключевых для теории «queer».

Ключевые слова: сказка, категория, рассказчик, персонаж, сексуальность, символ, пол, теория «queer».

Zhornokui U. «Tale of the Shoe» by Emma Donoghue in the context of queer studies

Summary. The article deals with the character of Cinderella of the remake of well-known fairy tale by Emma Donoghue, who deconstructs the main for queer studies categories such as sexuality and sex.

Key words: fairy tale, category, narrator, character, sexuality, symbol, sex, queer theory.